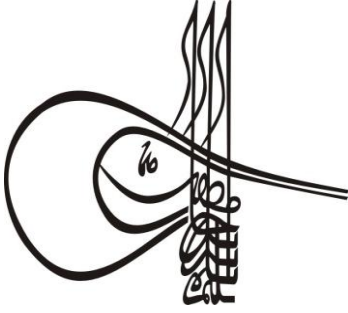

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016, p. 11-24

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9279>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 12.02.2016

✓ Accepted/Kabul: 25.03.2016

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Bülent AKOT - Doç. Dr. Mustafa
ALKAN – Doç. Dr. Yaşar BAŞ

This article was checked by iThenticate.

ÇELEBİ HÜSÂMEDDİN VE MEVLEVİLİK-AHİLİK İLİŞKİSİ

Mehmet DEMİRTAŞ*

ÖZET

Ahîlik teşkilâtının Mevlevîlikle yakın bir ilişkisi bulunduğunu gösteren çok çeşitli işaretler mevcuttur. Mevlevîlik ve Ahîlik iki ayrı tarikat/teşkilât olmalarına karşın birbirlerini tamamlayan özellikler göstermişlerdir. Mevlevîlik daha çok dinî-tasavvufî yönüyle, ahîlik ise halka-dünyaya yönelik konuları ele almasıyla ön plana çıkmıştır. Mevlevîlerdeki sema' merasimlerinin ahîlikte de yer alması, bu ilişkinin örnekleri arasında yer almaktadır. Ancak Mevlâna bazı ahî çevreleri tarafından kabul görürken bazı ahîler Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe muhalefet etmişlerdir.

Anadolu'nun imarında mevlevîhânelerin ciddi bir rol oynadığı kesindir. Bunun yanında zaviyeler ve imarethâneler de insanların sıkıntılı dönemlerinde sığındıkları yerler olarak ön plana çıkmışlardır. Türkiye Selçukluları döneminde ortaya çıkan Anadolu Ahîliği tedricen Anadolu şehirlerine yayılmış ve şehir yönetimleri üzerinde etkili olmuştur.

Çelebi Hüsâmeddin'in ahîlikle ilişkisi ise babasından kendisine geçmiştir. Mevlâna'nın soyundan gelenlere "çelebi" denmekteydi. Hüsâmeddin için kullanılan "çelebi" ise *efendi*, *kibar*, *nazik* anlamındadır. Çelebi Hüsâmeddin'in ahîlikle bağlantısını ortaya koyan en önemli işaretlerden biri, kendisi için kullanılan *Ahî Türkoğlu* lakabı olmalıdır. Hüsâmeddin'in, ahîlerin reisi olması yönündeki teklifler karşısında tereddüt yaşadığı ve bütün adamlarını alarak Mevlâna'ya gittiği görülmektedir. Şöhretin, makamın ve zenginliğin insana bir şey kazandırmadığını düşünen Çelebi Hüsâmeddin, adamlarının her birinin, kendi işleriyle, sanatlarıyla ve kazançlarıyla ilgilenmelerini istemiştir. Çelebi Hüsâmeddin, Konya ahîlerinin manevi reisi olmayı kabul etmiş, bu tarikat ile ahîlik teşkilâtı arasında bir köprü görevi görmüş ve her iki tarikat/teşkilât arasında bağ kurulmasını sağlayan kişilerin başında gelmiştir.

* Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: demirtasm@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Çelebi Hüsâmeddin, mevlevilik, ahilik, tarikat, esnaf

CHALABI HUSAM AL-DIN AND THE RELATIONSHIP WITHIN THE MAWLAWI ORDER - AKHI ORDER

ABSTRACT

There are a variety of signs that imply the existence of a close relationship between the akhi order and Mawlawi order. Although Mawlawi order and akhi order are two separate religious cults/organizations, they seem to have complementary properties. Mawlawi order has been known for its religious/sufi nature whereas akhi order has been known for its handling of earthly matters. Whirling ceremonies appear in the Akhî order, as it is in the Mawlawiyah indicating the relationship between the two orders. Mawlana gains acceptance of some Akhî circles while some akhî members oppose the Mawlawiyah.

It is certain that the mevlevîhânes played a crucial role in the construction of Anatolia. Besides this, zaviyehs and imarethânes came into prominence as places where people could take refuge at times of trouble. Anatolian ahism, which came into being during the Turkey Anatolian Seljuk period, gradually spread into Anatolian cities and had influence over the administration of these cities.

Chalabi Husam al-din inherits his interest in the Akhi order from his father. Those descending from Mawlana are called "chalabi." The term Chalabi used for Husam al-din means *courteous, kind, mannerly*. One of the most important signs indicating Husam al-din's link to Akhî order must be his nickname "Ahi Türkoğlu." He hesitated over the propositions for his ascendancy to the presidency of the order and went to Mawlana with his peers. Chalabi believing fame, rank and richness don't bring in anything, wanted his men to deal with their own jobs, arts and gainings and bring him only what falls to his share. As we understand from this, Chalabi Husam al-din accepted to become the spiritual leader of the Konya akhîs. Accordingly, he acted as a bridge between the Mawlawiyah and the Akhî order by helping the emergence of the Mawlawiyah as an order and he also became one of the pioneers constructing the link between the two orders.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this study is to put forth the similarities and differences between Mevlevism and Ahîsm in terms of their principles and practises besides the relationship between two, and to determine the role of Çelebi Hüsâmeddin in the development of relations between the two tariqas. Numerous independent studies were conducted on both Mevlevism and Ahîsm. However, these research did not aim to study the links between the two tariqa. For this reason, it has become necessary to determine and set forth the relationship between the two tariqah and to determine the role of Çelebi Hüsâmeddin in linking the two as he was one of the people who made this connection possible. In this way, it was aimed to

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016

fill a gap in the studies of this field to a certain extent. However, it should be noted that this work does not study Mevlevism or Ahîsm, but it tries to answer questions like what was the nature of the relationship between Mevlevism and Ahîsm, at what level Çelebi Hüsâmeddin played a role in the development of the relations, what sort of similarities or differences exist between these *tariqa* in terms of the basic principles and approaches, by comparing the two. Therefore, one should not expect to read about the history or the characteristics of Mevlevism and Ahîsm in this work.

There are no other studies that were conducted on the subject we studied in this work, neither in terms of subject nor in terms of its contents. Numerous independent work on Mevlevism and Ahîsm have studied these *tariqa* in detail. There are also many studies on Mevlâna Celaleddin Rumi and Ahî Evran, which put forth various subjects that include the lives, the influence on the society they lived in and the activities of these individuals. Therefore, the links between Mevlevism and Ahîsm were not studied in these works and the similarities and differences were not determined. For this reason, in this article we tried to contribute to the process of filling the gap in this field by putting forth the relationship between Mevlevism and Ahîsm, by especially stressing the role of Çelebi Hüsâmeddin in this process was, and determining the similarities and differences between the two *tariqa*. It is also known that indepenedent studies were conducted about Çelebi Hüsâmeddin. In this study, Çelebi Hüsâmeddin was studies to a certain extent in terms of the relationship between Mevlevism and Ahîsm.

In this work, firstly the process of development of Mevlevism and Ahîsm was studied, and then the relations between the two sufi movemenet were evaluated. However, this evaluation was conducted mainly within the frame of Çelebi Hüsâmeddin's role in the development of these relations. As a result of this study, it was determined that there was a close relationship between Mevlevism and Ahîsm abd Çelebi Hüsâmeddin had a central role in the establishment of this relationship. In addition to this, the way these two sufi movemenets affected each other was also evaluated, and it was determined that there were various similarities and differences between the principles and practises of the two *tariqa*. On the other hand, it was also seen that there were some disagreements between the ideas of Mevlâna and Ahî Evran. Finally, some results were acquired from these studies.

Based on these, one can express the results acquired from these studies as follows. There was a close relationship between Mevlevism and Ahîsm, which had a privileged place anongst the *tariqa* which were active in Anatolia. The source of Ahîsm was in fütüvvetnâmes like Mevlevism. The existence of some Mevlevi ceremonies and titles in Ahîsm can be interpreted as an important sign of close relations between the two *tariqa*. However, there are some very important differences between the two in terms of their basic approaches. It can be said that the religious-mystic educational approach was stronger in the Mevlevi tradition, whereas the occupational-mystic educational approach was stronger in Ahîsm.

There is a similar difference between the ideas of Mevlâna and Ahî Evran. Although the Mevlevis wished to continue their lives with the aid

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016

they received from others, the Ahîs were the representatives of a view that promoted the idea of living without needing the help of others. Therefore, it was very important for them to have members who had a profession. Another subject of interest is the appearance of certain intellectual differences and new Ahîs starting to become opposed to Mevlevism after the death of Mevlâna, although there were no conflicts between the two organisations in the beginning.

Çelebi Hüsameddin, who had a direct influence in the formation of Mevlevism as a tariqa, was also in close contact with the Ahî organisation especially in the beginning. His father being the head of the Konya Ahîs must have allowed him to become acquainted with Ahîsm. Although he declined the offers to become the head of the Ahîs, he never lost contact with them. On the other hand, being a member of a Ahî family and having good relations with Ahîs, didn't stop certain Ahî individuals to oppose his leadership (sheikdom) after the death of Mevlâna. The weakening of his connections with Ahîs must be a result of his choice to see Mevlâna above all others. However, it is also certain that almost every member of the society respected him.

As no independent research were conducted on the subject of Mevlevism-Ahîsm relationship and Çelebi Hüsameddin, there are serious gaps that exist in this field of study. Therefore, it is required to conduct independent studies specifically on these subjects. This study we have conducted may contribute to the process of filling the gap in this field but it is impossible to say that this is enough. It may become possible to fulfill the need at a higher level with new studies that will be conducted in this field. Certain shortcomings in the article should be seen normal as this work is just a beginning to the investigation of the subject. This is especially because available sources on Mevlevi-Ahî relationship and Çelebi Hüsameddin are limited and these are subjects that are very hard to work on. However, one should not stay away from conducting new studies even though there are such difficulties, as these are subjects that need to be well understood by people.

Keywords: Chalabi Husam al-Din, mawlawi order, akhi order, religious cult, craftsman

Giriş:

Mevlevîlik, Mevlâna'nın vefatından sonra, onun yaşayışı ve düsturları çerçevesinde müessesleşmiştir. Bu yönüyle Mevlevîlik, Türkiye Selçukluları zamanındaki *sünnî tasavvufî hareketler* içerisinde, Anadolu'da doğup gelişen ve geniş çevrelere, özellikle devlet adamlarına kadar ulaşmış onları etkileyen ilk ve en büyük tarîkattır (Üremiş, 2010: 289, Önkaş, 2011:1). Bu yüzden Mevlevîlik, Mevlâna Celâleddin Rumî'ye nispet edilmektedir. Bu tarîkatın, başlangıçta Anadolu'daki diğer tasavvufî akımlar gibi adap ve erkânı belirlenmemiştir ve tekke düzeni kurulmuş klasik bir tarîkat değildi (Tanrıkorur, 2004: 468). Dolayısıyla ilk tarîkatlaşma faaliyetleri daha sonra başlamıştır. Bu tarîkat, Ulu Ârif Çelebi, Sultan Dîvâne gibi müteşebbis ve faal liderler tarafından Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında geniş topraklar üzerinde tesis edilmiş, yüze yakın şubesiyle faaliyetlerde bulunmuştur. Teşkilâtı ve ifa ettiği görevler bakımından Mevlevîhâne; Mevlevî Dergâhı, Mevlevî Tekkesi, Mevlevî Âsitânesi gibi isimlerle anılmıştır. Mevlîhâne, genel bir isimlendirme olup Mevlevîlerin iâşe ve ibatesinin temin edildiği tarîkat yapılarıydı. Bunların büyük

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016

ebatta olanlarına Mevlevî Dergâhı adı verilmekteydi (Özönder, 1994: 143, Kara, 2006: 9). İlim ve siyaset dünyasından pek çok kişinin rağbet ettiği Mevlevîlik, mûsikî, semâ' ve şiir faaliyetleri icra edilen tekkeleriyle güzel sanatların inkişafını sağlamıştır (Özköse, 2003: 260).¹ Dolayısıyla Mevlevîhâneler çeşitli fonksiyonlar içre eden yapılar olarak dikkati çekmektedir.

Ahîlik hakkında pek çok şey yazılmıştır. Ancak ahîler, Anadolu'da fütüvvetin ahlâkî ilkelerini benimsemiş, zaviyelerde yaşayan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerin oluşturduğu topluluğa verilen isimdir (Kayaoğlu, 1988: 151, Ocak, 1996: 261-263). Bir kavram olarak ahîlik İslam Dünyasında ilk defa Abbasi Halifesi Nasır Li-dînilâh zamanında kurumsal hale getirilen fütüvvet kurumunun, Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren milli ve yerli unsurlarla donanmış şeklidir (Köprülü, 1976: 213, Köksal, 2006: 52).² Bir kısım araştırmacılar ahîliği tasavvufî zümre, bazıları da sadece esnaf teşkilâtı olarak kabul etmiştir. Bunun yanı sıra, ahîliği esnaf teşkilâtının kendisi değil, teşkilâtın oluşmasında faydalanan bir model olarak görmek de mümkündür (Demirtaş, 2008: 28). Ahîliğin, tasavvufî yönü olmakla beraber, tam bir tarikat veya mezhep olarak kabul edilmesinin güç olduğunu ileri sürenler mevcuttur. Bunun yanı sıra, onu bir tarikat olarak kabul edenler de vardır.³ Ahî tüzükleri niteliğindeki fütüvvetnâmeler⁴ göz önünde bulundurulduğunda, ahîliğin, yalnızca bir iktisadî dayanışma modeli, yahut batını bir örgüt olmadığı anlaşılır. Bu çerçeveden bakılırsa ahîlikte, özellikle toplumsal dayanışmayı bozan veya istismara açık bütün mesleklerin teşkilât dışında bırakıldığı görülür. Yine tasavvufî ahlâk düşüncesinin çeşitli meslek erbabı arasında tesanüt vazifesi gördüğü, dolayısıyla tasavvufun, teşkilâtın üzerinde bir nevi ideoloji görevi yaptığı da kolaylıkla söylenebilir (Eflakî-I, 1953: 640, Türemiş, 2010: 313). Bu açıdan ahîliğin, aynı zamanda kendine özgü bir ahlak anlayışını meydana getirdiğini söylemek mümkündür.

Mevlevîliğin ve Ahîliğin Gelişme ve Yayılma Süreci

Mevlevîliğin ilk tarikatlaşma faaliyetlerini başlatan Çelebi Hüsâmeddin (Tanrıkorur, 2004: 468) için Mevlânâ, "Hakk'ın Halifesi, Zamanın Cüneyd'i" ifadelerini kullanmaktadır.⁵ Çelebi Hüsâmeddin'in ahî bir aileden gelmesi ve kendisinin de bir bakıma ahîlerin reisi olması, Mevlevîliğin tarikatlaşması çabalarına ayrı bir anlam katmaktadır. Çelebi Hüsâmeddin'den sonra tarikatın irşad makamına Sultan Veled oturmuştur (Alkan, 2015: 19, Göçer, 2007: 174). Ancak Mevlevîliğin düşünce eksenini, tasavvufunu ve ilahî aşkını Mevlâna Celâleddin Rumî şekillendirmiştir. Oğlu Sultan Veled tarikatın kendisini, Ulu Arif Çelebi, Mevlevîliğin musikisini geliştirmiştir. Âbid Çelebi

¹ Mevlânâ'nın devlet adamlarına yakınlığı ile ilgili çeşitli örneklerden bahsetmek mümkündür. Moğol yöneticilerinin dahi Mevlânâ'ya saygı gösterdikleri ve kendisiyle yakınlık kurdukları bilinmektedir. Muiniddin Pervâne Süleyman, O'nu sık sık ziyaret etmiş, sohbetlerine katılmış, makamında kendisini ağırlamış, Mevlânâ'nın da katıldığı sema'merasimleri ve ziyafetler tertip etmiş, kendisine ve dervişlerine ihşanlarda bulunmuştur. Buna mukabil Mevlânâ da Fihî Mâ-Fih isimli eserini Muiniddin Süleyman'a ithaf ettiği gibi O'na Pervâne ismini de Mevlânâ vermiştir. Yine Selçuklu sultanlarından II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan gibi devrin sultanları, emirleri, vezirleri de Mevlânâ'nın sema'meclislerinde bulunmuşlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgiler için Bkz. Ahmed Eflakî, Cilt-I 1953: 105, 127, 130, 156, 162, 169, 197, 207, 319, 327, 372, 406, 407, 492, Cilt II: 26, 219-224, Önkaş, 2011: 2.

² Fütüvvet kurumunu resmileştiren Nasır Li-dînilâh, asıl gayesini gerçekleştirmek üzere diğer hükümdarlara elçiler göndererek onları da teşkilâta dâhil etmek istemiştir. Bu amaçla Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'a, Şihabüddin Sühreverdî başkanlığında bir heyet göndererek kendisini teşkilâta dâhil etmiştir. Fütüvvet Teşkilâtına giren Türkiye Selçuklu sultanları arasında I. İzzeddin Keykavus, I. Alâaddin Kekubâd ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in isimleri geçmektedir. Alkan, 2015: 23.

³ Nitekim, Fuad Köprülü Ahîlik hakkında, "içlerinde birçok kadılar müderrisler de bulunan Ahîlik Teşkilâtı bir esnaf topluluğu değil, o teşkilât üzerine istinâd eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabilir" şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Bkz. Köprülü, 1976: 212-213.

⁴ Bütün prensiplerini dinin asıl kaynağından alan ahîliğin nizamnâmelerine fütüvvetnâme adı verilmekteydi. Bkz. Kazıcı, 1988: 541, Kaya, 2014: 551, Ahîliği bir tarikat olarak değerlendiren araştırmacılar da mevcuttu. Bkz. Kal'a, 1997: 62.

⁵ Mevlânâ'yı hastalığında ziyaret eden cemaatten biri, "Mevlânâ'nın halifeliğine kim yakışır ve buna kimi uygun buyurdular" şeklindeki soruyu üç kez sormuştu. Mevlânâ her seferinde, "Hakk'ın Halifesi, Zamanın Cüneyd'i bizim Çelebi Hüsâmeddin'imizdir. Çelebi Hüsâmeddin bizim halifemiz olur" cevabını vermişti. Bkz. Eflakî-II, 1953: 10, 196.

ise, semâ'a son şeklini vermiştir (Özköse, 2003: 260). Doalyısıyla Mevlevîliğin tam teşkilatlı bir hale gelmesinde çeşitli kişilerin rollerinin olduğu görülmektedir.

Mesnevînin de yazılmasına vesile olan Çelebi Hüsameddin⁶, Mevlânâ'nın vasiyeti üzerine on yıl kadar halifelik yaptıktan sonra 1284'te vefat etmişti. O daha hayattayken Sultan Veled'i, kendi yerine geçmesi konusunda ikna etmiş ve Sultan Veled de ölünceye kadar (1312) bu görevi sürdürmüştü. Halifeliği döneminde Sultan Veled, otuz yıla yakın bir süre *babasının hayatının sırlarını şerh ederek* Mevlevîliğin esaslarını tespit edip mevlevîhâneler açmıştır (Küçük, 2005: 179, Üremiş, 2010: 11). Bu açıdan bakıldığında, Çelebi Hüsameddin'in, kendi dönemindeki hizmetlerinin yanı sıra, Mevlevîliğin geleceğini sağlam temellere oturtma konusunda da önemli bir etki yaptığı söylenebilir.

Çünkü Çelebi Hüsameddin'in ikna ettiği Sultan Veled, irşad makamına oturduktan sonra yetiştirdiği halifelerini, çeşitli şehirlere göndererek zaviyeler kurdurmuş ve Mevlevîliği yaymaya çalışmıştır (Göçer, 2007: 174). Böylece bu tarikat, ülkenin dört bir yanına yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'nun ma'mur hale gelmesinde, çeşitli tarikatların yanı sıra Mevlevîliğin de önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Mevlevîlik sayesinde Anadolu'da çok sayıda zaviye inşa edilmiş olması, imar faaliyetlerinin gelişiminde bu tarikatın rolü açısından önemli bir örnektir.

Ahîliğin ve Mevlevîliğin yayılma döneminde Anadolu Müslümanları genel olarak tasavvufa meyilli zümrelerdi. Zaviyeler, bu insanların sıkıntılı dönemlerinde sığındıkları yerler hâline gelmişti. Mevlânâ'nın yaşadığı, Konya'da ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü, ondan sonra Mevlevîliğin bir tarikata dönüştüğü dönem ile bir esnaf sûfi teşekkülü olan Ahîliğin geliştiği dönem aynı zaman dilimine denk gelmektedir. Bu dönem Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol saldırılarıyla yıkılıp O'nun coğrafyasında *Tavâif-i Mülûk* de denilen Anadolu Beyliklerinin kurulduğu bir zaman dilimidir. Dolayısıyla nüfus hareketliliğinin yoğun olduğu bir devirdir. Bu devirde zaviyeler ve imarethâneler bu insanların sıkıntılı dönemlerinde toprağın işlenmesinde, sanat dallarının gelişmesinde, sosyal barışın sağlanmasında, dinî eğitimin verilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu çerçevede Mevlevîliğin de ağırlıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir (Özköse, 2003: 249). Bu bakımdan da ahîlikle benzer özellikler göstermektedir.

Anadolu'da Ahî Teşkilâtı'nın kuruluşu, Türkiye Selçukluları dönemine rastlamaktadır. Ancak bu, ahîliğin ilk olarak Anadolu'da ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Ahî tabirinin ilk defa Hucvîrî (ö. 1072) tarafından İran'ın Zencan kentinden olan Ahî Ferec (ö. 1064) için kullanıldığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Kızıler, 2015: 509). Yine XII. yüzyılda İran'da "ahî" lakabını taşıyan bazı şahıslara rastlandığına göre ahîlik, Anadolu'dan önce İran'da ortaya çıkmış olmalıdır. Buna göre, ahîliğin XIII. yüzyılda Anadolu'da Ahî Evran tarafından yeniden teşkilâtlandırıldığı söylenebilir (Ocak, 1999: 125, Akkuş, 2014: 118). Bu yönüyle Anadolu'da ahîliğin gerçek kurucusunun Ahi Evran olduğu kabul edilmelidir (Alkan, 2015: 24). I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd gibi Selçuklu hükümdarlarının teşvikleri ile Anadolu'da yaygınlaşan fütüvvet

⁶ Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin'in, Mesnevî'nin yazılmasındaki rolünü geniş bir şekilde açıklamaktadır. "Ey Hakk'ın ışığı Hüsameddin senin nurunla, bu Mesnevî gökteki ayın derecesini aşmıştır. Ey emellerin emeli, yüce himmetin bunu çekip götürüyor, nerelere götüreceğini artık Allah bilir. Sen bu Mesnevî'nin boynuna bir ip takmışsın bildiğin yere kadar çekip götürüyorsun. ... Madem ki Mesnevî'nin başlangıcı sen oldun o halde bu artarsa onu sen arttırmış olursun. Eğer sen böyle istiyorsan, elbette Allah böyle istiyor demektir. Allah daima senin gibi kendisinden korkanların arzularını yerine getirir. ... Ey gönlüme hayat veren Hüsameddin, Mesnevî'nin altıncı kısmını yazmak için gönlümde büyük bir meyil uyandı. Senin gibi bir allamenin cezbesi ile bu *Hüsamîname* her tarafını dolaştı. Ben senin gönlünü hoş etmek için bu Mesnevî'yi tamamlamak maksadıyla altıncı kısmını sana armağan ediyorum". Eflakî-II, 1953: 190, 191.

hareketi, Ahî Evran'ın öncülüğünde Kayseri'de bir meslekî bedesten-han açılmasıyla esnaf ve sanatkarlar arası bir kuruluş haline dönüşmüştür (Bayram, 2001: 2, Erbaşı, 2013:1324)⁷.

Tedricen diğer Anadolu şehirlerine yayılan ve zamanla tasavvufî bir kimliğe de bürünen Ahî Teşkilâtı, özellikle Anadolu'nun Kayseri, Kırşehir, Sivas, Tokat, Niğde, Ankara, Çankırı ve Denizli gibi birçok merkezinde üstü kapalı olarak şehir yönetiminde rol oynamıştır (Çiftçiöğlu, 2001: 27). Kısmen dinî-tasavvufî esaslardan, kısmen de kahramanlık (fütüvvet) geleneklerinden beslenen bu yapı, meslekî, ahlâkî ve dayanışmacı özellikler de taşımaktaydı (Üremiş, 2010: 314). Yani işverenle işçi arasındaki ilişkiyi, âdeta esnaf şeyhi-usta, kalfa, çırak arasındaki duruma benzer hâle getirerek manevî bir sistem kurma amacını gütmekteydi. Nitekim İbn Batuta da, "Ahîler, XIV. asırda Türkmenlerin yaşadıkları her vilâyet, her şehir ve her köyde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancıların yiyeceklerini ve diğer ihtiyaçlarını karşılama konusunda itina gösterirler. Zaviyelerinde gündüz kazandıklarını getirerek yerler içerler, arkasından raks ederler, nağmeler söylerler. Dünyada bunlardan daha güzel ve daha hayırlı iş yapan kimse görmedim, dünyada bunların eşi ve benzeri yoktur" (İbn Batuta, 1993: 194) demek suretiyle ahîliğin bu yönüne işaret etmektedir.

Ahî zaviyelerinin eğitim ve öğretim ile ilgili fonksiyonları da dikkate değerdir. Bu zaviyelerin adeta birer eğitim ve öğretim ocağı olarak önemli bir işlev icra ettiklerini söylemek yerinde olacaktır.

Zaviyelerde özellikle yamak ve çırakların okur-yazar olmalarına büyük önem verilmekteydi. Bu nedenle söz konu kişilere okur-yazarlık eğitiminin yanı sıra dini, ilmi, edebi bilgilerin verilmesine, Kur'an-ı Kerim, Türkçe ve Arapça öğretilmesine de dikkat edilir, hatta ilgi ve istidatlarına göre güzel yazı ve musiki eğitimi de verilirdi (Elkatmış ve Demirbaş, 2013: 725).

Ahîlerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşu aşamasındaki rolleri genel kabul gören bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Osman Gazi'den sonra tahta geçen Orhan Gazi ve I. Murad'ın, Ahî Teşkilâtına mensup oldukları ve çevrelerinde çok sayıda ahînin yer aldığı bilinmektedir. Hatta I. Murad, ahîlerin elinden şed kuşanıp bu teşkilâta dâhil olmuş, Ahî Musa'ya kendi eliyle şed kuşatmıştı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu devrinde önemli siyasi etkileri olan ahîlerin bu etkileri kuruluştan sonra da devam etmişti. Bu çerçevede Osman Gazi'nin ölümünden sonra oğlu Orhan Gazi, Alaaddin ve Ahî Hasan ile diğer ahî ileri gelenleri toplanarak karar vermişlerdir. Yine Orhan Gazi'nin ölümünden sonra onun yerine ahîlerin kararıyla I. Murad'ın geçmesi de Osmanlı Devleti'nin özellikle ilk dönemlerinde ahîlerin etkilerine dair önemli işaretler olarak kabul edilebilir (Döğüş, 2015: 70). Bu durum ahîlerin, daha önce Anadolu'daki bazı şehirlerin hayatında oynadıkları rolü, bu kez daha etkili bir şekilde devlet hayatına da yansıtıldıkları anlamına gelmektedir.

Ahîlerin şehir ve devlet hayatında oyandıkları rolleri tespit ettikten sonra, Mevlevîhânelerin şehirlerin imarına etkilerine bakmakta fayda vardır. Bu konuda dikkate değer bir durumla karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Buna göre, Anadolu'nun ve İstanbul'un imarında mevlevîhânelerin etkileri oldukça güçlü olmuştur. Bu çerçevede, Mevlânâ'nın türbesiyle birlikte oluşmaya başlayan merkez dergâhından sonra Mü'mine Hatun'un kabrinin bitişiğinde yapılan 720/1320 tarihli Karaman Mevlevîhânesi'ni ve 770/1396'da inşa edilen Manisa Mevlevîhanesi'ni göstermek mümkündür. Bursa'nın fethinden yaklaşık yüz sene sonra II. Murad Devrinde 829/1426'da yapılan Edirne Mevlevîhânesi ve Tire Mevlevîhânesi Osmanlı dönemi mevlevîhânelerinin ilklerindendir. Yine Afyon ve Kütahya'da açılan mevlevîhâneler ile İstanbul'daki mevlevîhâneler hem fiziki hem de sosyal ve kültürel bakımdan zikredilmeye değerdir. İstanbul'daki ilk mevlevîhane II. Bayezid'in izni ve İskender Paşa'nın gayreti ile 897/1491'de açılan

⁷ Selçuklu sultanlarının ahî teşkilatına verdikleri desteklerin yanı sıra Ahî Evran da Anadolu'da Türkmen kadınlarını örgütlemek suretiyle onları çeşitli meslek dallarına yönlendirmiş, debbağların derilerini ve yünlerini işlemelerine ve değerlendirmelerine zemin hazırlamıştır. Bkz. Tekin, 2014: 997, 998.

Galata Mevlevîhânesi olurken, daha sonraki senelerde Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Üsküdar mevlîhâneleri açılmıştır (Alkan, 2015: 19). Böylece XVI. yüzyıl başlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin topraklarında, 14'ü büyük merkezlerde olmak üzere mevlîhâne sayısı 76'ya ulaşmıştı. Bu durum söz konusu tarikatın sağlam bir zemin oluşturduğuna işaret etmektedir (İnalçık, 2003: 208). Dolayısıyla mevlîhâneler Beylikler Devri ile Klasik Osmanlı Devri imâr ve iskânında, bulundukları mekânların merkezi olma konumunu oluşturmuşlardır. Bu yolla Mevlevîlik, ahîliğin icra ettiği fonksiyona benzer bir fonksiyon icra etmiştir. Çünkü ahîlerin de şehirlerin imarında ciddi katkıları olduğu bilinmektedir. Mevlevîliğin Kudüs, Halep, Şam'dan Fas, Cezayir ve Kahire'ye, Sakız ve Midilli'den Tebriz, İsfahan ve Bağdat'a kadar yayılmasına öncülük eden ise Divane Mehmed Çelebi olmuştur (Kara, 2006: 10).⁸

Mevlevîliğin Ahîlikle Münasebetleri ve Çelebi Hüsâmeddin

Mevlevîlik ve ahîlik arasında temel bazı bağlantılar bulunduğu bilinmektedir. Her şeyden evvel her iki teşkilât/tarikat da ahlâkî kurallarını fütüvvetnâmelerden almışlardır. Bu durum ahîliğin, temellerini bu kaynaktan alan sünnî, şîî ve batîni tarikatlarla aynı nitelikte görülmesine yol açmıştır. Ahîlikle Mevlevîlik arasındaki benzerliklerden biri, her ikisinin de şehir muhitinde gelişmesi ve mensuplarını bu ortamdan almasıdır. Mevlânâ'nın Konya'da yaşadığı yıllarda Ahî unvanını taşıyan ve onlara saygı ve sevgi besleyen kişiler bulunmaktaydı (Kayaoğlu, 1988: 151). Buna karşılık Mevlevîler de Ahîlere karşı büyük bir sempati beslemekteydiler (Eflakî-I, 1953: 640). Mevlevîlik ile ahîlik arasındaki benzerliğe en iyi örneklerden biri de Mevlevîlerdeki sema'nın Ahîlerde de bulunması ve Ahî Teşkilâtına mensup gençlere de *çelebi* unvanının verilmesidir (Göçer, 2007: 170).⁹ Bu açıdan, her iki sufî hareket arasında bazı şekil benzerliklerinin de olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

XIII. yüzyılda Anadolu'da önemli bir konumu bulunan bu iktisâdi-tasavvufî zümrenin, genel hatlarıyla kendisini; mana âleminin sultanı yapmak isteyen ve maddî âlemin sultanı kim olursa olsun bununla fazla ilgilenmeyen, Türk veya Moğol, kendisine hürmet edip inandığı müddetçe aynen karşılık veren Mevlânâ ile ilişkilerinin iyi olduğunu söylemek mümkündür. Konya Ahîlerinin başı olduğu anlaşılan ve zengin bir kimse olan Ahî Ahmedşah ise Sultan Veled'in dostlarından ve Mevlevîlere daha yakın konumda bulunan bir ahî idi. Ahîler arasında, Aydınogulları Beyliği'nde Mevlevîliği kurmak için Konya'ya mum ve icazet almaya gelen Ahî Polad gibi Mevlevîliğin hararetli taraftarları olduğu ve birçok ahînin Mevlevî halifeleri arasına girdiği, dolayısıyla ahîlerin eski kuşağının çoğunluğunun, Mevlânâ hayatta iken ekseriyet itibarıyla dost oldukları görülmektedir (Eflakî-II, 1953: 385, 386; Üremiş, 2010: 315). Bu da ahîlerin, özellikle Mevlânâ döneminde mevlîlikten fazlasıyla etkilendiklerini ortaya koymaktadır.

Nitekim Fransız Taeschner, Burgazî, Nasırî, İbn Batuta ile Gülşehri ve Eflakî'den edindiği izlenime ve bilgiye dayanarak ahîlerin, dini bir teşkilât olan Mevlevîlerden etkilendiklerini dile getirmektedir. Buna göre bu iki teşkilât arasında sıkı bir ilişki bulunduğu gibi, Mevlevîlerin dini-tasavvufî eğitim yönü, Ahîlerin ise meslekî-tasavvufî eğitim yönü ağır basmaktaydı. Ahîler üzerindeki Mevlevî etkiyi Mevlânâ ve O'nun ilk halifesi Hüsâmeddin Çelebi'de aramak lazımdır (Göçer, 2007: 170).

Gerek Mevlevîlik gerekse Ahîlik, esnaf zümresi ile yakın bir ilişki içindeydiler. Mevlevîlikte *çilekeş can* mertebesine erişen kişi, hizmet sonunda uygun görülürse, dergâha geldiği ilk elbiseyi

⁸ Bilindiği üzere Mevlânâ hayatının büyük bir bölümünü Konya'da geçirmiş, mevlîlik burada doğmuştur. Bunun yanı sıra, Konya'nın dini, sosyal ve kültürel hayatının canlanmasında önemli roller oynayan ve aralarında ahîlik ve mevlîliğin de bulunduğu tarikatlar, kurdukları zaviye ve hangâhlarla aynı zamanda şehrin mamur hale gelmesinde ciddi etkiler yapmışlardır. Bkz. Şimşekler ve Bayru, 2012: 164.

⁹ Ahî Teşkilâtına mensup gençler için kullanılan çelebi unvanı aynı zamanda Mevlevî halifelerine de verilmekteydi.

çıkarıp *tennûre* giyer ve böylelikle matbah canı olurdu. Can, Mevlevî çilesinin başladığı matbah-ı şerifin dedelerinin yönetimindeki pazarcılıktan çamaşırcılığa, bulaşıkçılıktan helâ temizliğine kadar on sekiz değişik hizmet türünü yerine getirirdi. Çilekeş canların, bu hizmetlerinin yanında kabiliyetleri oranında semâ' meşki ve sanat faaliyetlerine yönlendirilip saatçilik, aşçılık ve mobilyacılık gibi dallarda meslek edinmeleri sağlanırdı. Mevlevîlik, tarih boyunca halk tabakalarından devlet adamlarına kadar toplumun her kesiminden insanların mânevî hayatı üzerinde etkili olmuştur. Birer güzel sanatlar akademisi gibi çalışan Mevlevî dergâhlarından birçok âlim, ârif ve kâmilin yanı sıra, Türk kültür ve sanatının en önemli temsilcileri yetişmiştir. Klasik Türk mûsikisinin büyük bestekârlarından birçoğunun, şuarâ tezkirelerinde yer alan tarîkat ehli 320 divan şairinden 220'sinin Mevlevî kökenli olması, bu tarîkatın Türk sanat ve kültürüne yaptığı etkiye somut bir örnektir (Tanrıkorur, 2004: 474). Ahîlikteki hiyerarşik yapının da Mevlevîlikteki yapıyı andırdığı söylenebilir. Yine ahîliğin esnaf teşkilâtıyla daha yakın bir ilişkisi olduğu hatta bizzat bir esnaf örgütü gibi teşkilâtlandığı da göz önünde bulundurulduğunda her iki tarîkat/teşkilât arasında bu yönüyle de bir ilişki olduğu kabul edilmiş olacaktır. Mevlevîlik-Ahîlik ilişkisi bağlamında dikkati çeken başka bir husus da, Aşık Paşazâde'nin Anadolu'da varlığını haber verdiği ikinci tâife olan Ahîyân-ı Rûm yani Anadolu Ahîleri ile ilişkilerinin, Mevlâna'nın vefatından sonra dikkat çekici bir şekle dönüşmüş olmasıdır (Aşıkpaşazâde, 2003: 298, 571, 589). Görüldüğü gibi Mevlevîlik ve Ahîlik arasında çeşitli bakımlardan benzerlikler ve bağlar mevcuttu.

Böyle olmakla birlikte Ahîlikle Mevlevîlik arasında temel yaklaşımları bakımından önemli bir fark olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Mutasavvıflar, kendilerine inananlarla birlikte, devlet adamlarıyla varlıklı kişilerin yaptırdığı ve vakıf şeklinde tahsis ettiği tekke ve zâviyelerde faaliyette bulunmuşlardır. Oysa Ahîlik, bu anlayıştan farklı olarak kimseye muhtaç olmadan yaşamak için üyelerinin bir meslek veya sanata sahip olması esasını kabul etmiş, bunu toplumda yaymaya çalışmıştır. Ahîler, ehl-i tasavvuf gibi dindarlığa da son derece önem vermişlerdir. Bu yeni yapılanma, başkalarının imkânlarıyla hayatlarını devam ettirme düşüncesindeki mutasavvıfları rahatsız etmiş, bu sebeple ahîlerle mücadeleye başlamışlardır (Çeker, 2008: 99)¹⁰. Denilebilir ki, melevîlerle ahîler arasında var olan anlayış farkları sadece her iki tarîkatın müntesipleriyle sınırlı kalmamıştır.

Buna göre, Mevlevîlik ile Ahîlik veya Mevlâna ile Ahî Evran arasında temelde bazı anlayış farklılıkları bulunduğu anlaşılmaktadır. Mevlâna'nın sezgici ve enfûsî (içe dönük) eğilimli, Ahî Evran'ın ise akılcı ve dışa dönük olması bakımından bir takım ihtilaflar vardır (Göçer, 2007: 174). Ahîler arasında Mevlâna'ya ve Mevlevîliğe karşı olanların da bulunduğu bilinmektedir. Denilebilir ki, eski ahîler Mevlevîliği desteklemekte; yeniler ise kendilerini farklı görmekteydiler (Kayaoğlu, 1988: 153). Bu durumu ilk olarak tespit eden Taeschner, ahîlerin bu konuda birlik içinde olmadıklarını söylemektedir. Ona göre Mevlâna bazı ahî çevreleri tarafından kabul görmüşken, bazıları ona ve melevîliğe muhalefet etmiştir. Bu çerçevede melevîlere karşı kin gütmeye derecesinde davranışlar sergileyen ahîlere dâhi rastlanmaktadır. Mesela, Mevlâna'nın adını koyduğu Ahî Mustafa bile Sultan Veled zamanında kendisine karşı çıkmaya başlamıştır. Halkın bazı şikâyetleri üzerine Sultan Veled, Ahî Mustafa'yı çağırıp sakın bir şekilde konuşmuş, onu ikna etmeye çalışmışsa da O, "bize karışmayın, biz bu işi sizden daha iyi biliriz" diye cevap vermiştir. Böylece iyi bir irtibatın yeniden tesis edilmesine fırsat vermemiştir. Hatta "Mevlevîleri semâ'a çağırılmamalı, çünkü kimseye rahat vermiyorlar" diyerek açıkça tavır almaktan çekinmemiş, bundan sonra da bir daha evinde toplantı ve semâ' düzenlenmemiştir (Eflakî-II, 1953: 296, 297).

Bir ahî lideri olan Ahî Ahmedşah'ın, Mevlevîlerin yanında iyi bir yeri vardı. XIII. yüzyılın sonunda Mevlevîlerin, Celaleddin'in oğlu Sultan Veled'in yönetimi altına girdikleri zaman Ahî

¹⁰ Ahîlerin meslek edindirme misyonu hakkında ayrıca bkz. Bayram, 2001: 8, Ceylan, 2008: 28, Ahîlik-Emek ilişkisi için bkz. Doğan, 2006: 54-56

Ahmedşah'ın, kendisini Sultan Veled'in müridi olarak takdim ettiği görülmektedir. Öte yandan 690/1291 yılında Moğol Prensi Geyhatu Konya'yı almayı tasarlarken onu bu fikrinden Ahmedşah'ın vazgeçirdiği söylenmektedir. Ahmedşah'ın halefi olarak Konya rünudlarının başına Ahî Sıddık'ın oğlu Ahî Mustafa'nın geçmiş olması muhtemeldir. Ahî Mustafa'nın babası ve kendisi ahîlerin başına geçmeden önce Mevlevîlerle iyi ilişkiler içinde iken, sonradan onlara düşman olmuşlardır. Mevlevîleri de tasavvufla meşgul olan ve bu dünyanın kuvvet isteyen işlerini yapmaktan aciz kişiler olarak reddetmişlerdir. Fakat ahîlerin bizzat kendileri kuvvetin kurbanı olmuşlar, H. 712 (M. 1312) yılında Konya'yı ele geçiren Karamanlı Yahşi Bey, ahîleri öldürmüş ve Mevlevî şeyhlerinden Emir Arif de cenazelerinin başında beklemiştir (Kayaoğlu, 1988: 153). Ahîlerle Mevlevîler arasındaki ilişkinin bozulmasına dair çok çeşitli örnekler verilebilir. Bunlardan biri de, Çelebi Hüsâmeddin'in bir hangâhın şeyhliğine tayin edilmesi münasebetiyle yapılan merasim esnasında yaşanmıştı. Mevlâna'nın da katıldığı merasimde Ahî Ahmed, Çelebi Hüsâmeddin'in şeyhliğini tanımayıp büyük bir kargaşa çıkarmış ve olaylar baş göstermişti. Merasimde çıkan olaylar sırasında ahîlerin ileri gelenlerinden bazıları kılıçlarına ve bıçaklarına sarılmış, öldürülenler olmuş, büyük bir fitne kopmuştu (Eflakî-II, 1953: 204, 205; Üremiş, 2010: 315; Kayaoğlu, 1988: 152; Çeker, 2008: 102). Bütün bu gelişmeler, mevlevîler ile ahîler arasındaki ilişkilerin daha çok Mevlâna'dan sonra bolzulduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Çelebi Hüsâmeddin'in ahîlikle ilişkisi aslında babasından kendisine geçmiştir. Hüsâmeddin'in ailesi Urmiye'den Konya'ya muhacir olarak gelmiş, buraya yerleşmiştir. Hüsâmeddin ise 1225 yılında Konya'da dünyaya gelmiştir. Mevlâna'nın soyundan gelenlere "çelebi" denmekteydi. Hüsâmeddin için kullanılan "çelebi" ise *efendi*, *kibar*, *nazik* anlamındadır (Can, 1995: 71)¹¹. Ancak onun ahîlikle bağlantısı da bunda belirleyici olmuş olmalıdır. Çelebi Hüsâmeddin'in ahîlikle ilişkisine bakıldığında ilk dikkati çeken husus, babası zamanından itibaren bu teşkilât ile kurulmuş bulunan yakınlıktır. Mevlâna'nın dostane ilişkiler sürdürdüğü Urmiye'li Çelebi Hüsâmeddin'in babası, Hasan b. Muhammed b. Ahî Türk adını taşımaktaydı. Bu zat Konya'da ahî olup bütün halk üzerinde manevi nüfuz kurmuş, bu sebeple mal ve eşya sahibi olmuştu. Bu ailenin dört nesil boyunca ahîlikle anılması çok dikkate değer bir konudur (Kayaoğlu, 1988: 151). Çünkü Rum ülkelerinin itibarlı ahîleri Hüsâmeddin'in baba ve dedelerinin terbiyelerinde yetişmişlerdi (Eflakî-II, 1953: 186). Sultan Veled divanında da Ahî Muhammed'in ölümü dolayısıyla yazılmış sitayişkâr ve uzun bir övgü vardır. Burada Ahî Muhammed'in iyilikleri, hasletleri ve meriyetleri anlatıldıktan sonra, ihtiyar, genç ve çocukların kendisinin kulları olduğu, fityan arasında çok sayıldığı ve seçkin olduğu ifade edilmektedir (Çağatay, 1997: 87, Kayaoğlu, 1988: 151). Bütün bunlar ahîliğin ahlak ilkelerinin, etkilerinde aşınmalar olmuş olsa, bile nesiller boyu devam ettiğini ve bir anlayış ve hayat tarzı halini aldığını göstermektedir.

Çelebi Hüsâmeddin'in ahîlikle bağlantısını ortaya koyan başka bir işaret de, kendisi için kullanılan *Ahî Türkoğlu* lakabı olmalıdır. Kendisine Türkoğlu denmiş olması, babasının Konya ve yöresindeki ahîlerin şeyhi olmasından ileri gelmektedir (Sevgi, 1998: 512). Buna karşılık Hüsâmeddin'in, Ebu'l-Vefâ-yı Kürdî'nin (Salih Ahmed Dede, 2011: 100, 107, 125, 129) veya Ebu'l-Vefâ-yı Bağdâdî'nin (Köprülü, 1976: 226) soyundan geldiği yönünde de kaynaklarda bazı kayıtlara rastlamak mümkündür. Babasının vefatından sonra kendisinin, ahîlerin reisi olması yönündeki teklifler karşısında tereddüt yaşadığı ve bütün adamlarını alarak Mevlâna'nın hizmetini seçtiği görülmektedir. Şöhretin, makamın ve zenginliğin insana bir şey kazandırmadığını düşünen Çelebi Hüsâmeddin, adamlarının her birinin kendi kazançlarıyla meşgul olmalarını ve kendi mülklerinden elde edilen gelirle geçimlerini temin etmelerini istemiş ve ihtiyacı olan şeyleri hazırlamaları için hizmetçilerine ve delikanlılarına yol vermişti. Hüsâmeddin, neyi varsa hepsini Mevlânâ'ya

¹¹ Çelebi unvanını ilk defa kullananın Hüsâmeddin olduğu şeklinde görüşler de mevcuttur. Bkz. W, Barthold, 1991: 24.

bağışlamış ve hiçbir şeyi kalmamıştı¹². Buradan da anlaşılacağı üzere Çelebi Hüsâmeddin Konya ahîlerinin manevi reisi olmayı kabul etmiştir. Buna göre Mevlevîliğin tarikat olarak ortaya çıkmasını sağlayan Çelebi Hüsâmeddin, bu tarikat ile ahîlik teşkilâtı arasında bir köprü görevi görmüş ve her iki tarikat/teşkilât arasında bağ kurulmasını sağlayan kişilerin başında gelmiştir.

Mevlânâ'dan sonra vasiyeti üzerine halifelîğe geçen Çelebi Hüsâmeddin'e¹³, fütüvvet erbabı, büyük bir ilgi gösterip yanlarına davet etmişler, fakat o Mevlânâ'yı tercih etmiştir (Üremiş, 2010: 315, İyiyol, 2014: 590). Çelebi Hüsâmeddin'in Mevlânâ'ya karşı büyük bir muhabbeti vardı. Hatta Mevlânâ'ya bağlılığından dolayı mensubu bulunduğu Şâfîlîliği terk edip Mevlânâ'nın mezhebi olan Hanefîliğe girmek istemiş, fakat Mevlânâ buna müsaade etmemiştir (Eflakî-II, 1953: 210) Hatta ahîlikle irtibatının dolaylı olmasının da sebebi Mevlânâ'ya olan bağlılığı olmalıdır. Mevlânâ da buna karşılık kendisine büyük bir muhabbet beslemiştir (Köprülü, 1976: 226; Sevgi, 1998: 512). Öyle ki, bir toplantı esnasında Hüsâmeddin'e bakarak, “gel benim dinim, gel benim ruhum, gel benim sultanım. Sen hakikat padişahısın” şeklinde hitap eden Mevlânâ, Hüsâmeddin'e duyduğu sevgiyi gösterdiği gibi, kendisinde olan şeyin kendisi dışında ayrıca üç başka kişiye de kâfi olduğunu, bu kişilerden birinin Hüsâmeddin olduğunu söylemek suretiyle O'na beslediği sevgiyi ifade etmişti. Başka bir misal de oğlu Sultan Veled'e, Çelebi Hüsâmeddin hakkında söylediği sözleridir. “Ey Bahaeddin! Allah'a tekrar tekrar yemin ederim ki, yüz binlerce olgun zahid ve mütteki ölecek derecede aç olsalar ve benim de bir dilim ekmeğim bulunsa, ben onu hali vakti yerinde olduğu halde Hüsâmeddin Çelebi'ye gönderirim. Onu hiç kimse ile mukayese etmem. Çünkü O Allah'ın eridir ve bütün işi Allah içindir” (Eflakî-I, 1953: 106, 348, 370).¹⁴ Mevlânâ'nın halifesi, Mevlevîliği de teşkilâtlandıran ve kendisi bir ahî kabul edilen Çelebi Hüsâmeddin (Çeker, 2008: 102), Mevlânâ'nın hep yakınında olmuştur. Mevlânâ'nın yaşadığı devir bir “İslâm Medeniyeti” asrıdır. Bu asırda kültürel hayat, unsuriyetçi hizipçiliklerden ziyade, İslâm Medeniyetinin temel/ortak değerlerinin üzerinde yaşanıyordu. Paganist Moğol saldırıları ve tahribatına karşı Harzemşah, Selçuklu, Eyyubi, -daha sonra- Memluk ve Altınorda İslâm devletleri arasında İslâm Medeniyet değerlerinde birleşmişti. Söz gelimi, Ömer Sühreverdî, İbn Arabî, Sultanu'l-ulemâ Bahaeddin Veled ve nihayet Mevlânâ Celâleddin-i Rumî diğer İslâm beldelerinden kopup gelip Konya'da mekân tutmuşlardı. Büyük ahî/sûfî Çelebi Hüsâmeddin de böyle bir ailenin mensubuydu. Mevlânâ onun unsuriyeti için Mesnevî'nin birinci defterinin mukaddimesinde, Urmiyeli Çelebi Hüsâmeddin'in, “Kürt olarak uyudum ve Arap olarak uyandım” diyen Ebu'l-Vefâ-yı Bağdâdî'nin soyundan olduğunu söylüyordu (Rûmî, 2004: 36). Bu, o devrin “bir medeniyet insanı” projesinin ifadesiydi. Nitekim sonra gelen Osmanlı Medeniyeti, bu medeniyet projesinin dallanmış budaklanmış şekliydi. Onun için Mevlevîlik ve Ahîlik teşekküllerini, önce Selçuklu payitahtı Konya'da ve Selçuklu şehirlerinde, daha sonra da Osmanlı şehirlerinde iç içe görmek mümkündür.

Sonuç:

¹² Mevlânâ'nın, gayb âleminde kendisine hâsıl olan şeylerin aynısını Hüsâmeddin'e verdiği ve onun da bir süre sonra yeniden mal ve mülk sahibi olduğu, vakıf mahsullerine hiç dokunmadığı, rivayet edilmektedir. Eflakî-II: 186, 187, Küçük, 2007: 182, Can, 1995: 71.

¹³ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tam on bir sene Çelebi Hüsâmeddin'i babasının *kayım-i makamı* olarak tanımış ve şefkatli bir baba, irşad edici bir halife olarak bilmiştir. Tam bir samimiyet ve doğrulukla ona müritlik etmiştir. Bkz. Eflakî-II, 1953: 238.

¹⁴ Mevlânâ, dünya ehlinin vasıflarını anlatırken, “Onların vücutları ve ruhları tuhaf bir şekilde donmuş ve katılaşmıştır. Nefesleri karla örtülü tepelerden esen rüzgârlar gibi soğuktur. Eğer yeryüzü karla kefeneye bürünse, Hüsâmeddin'in güneşinin şuaları onu eritir. Çünkü eğer dünya baştan başa karla dolsa, güneşin harareti bir anda onu eritir” demek suretiyle Çelebi Hüsâmeddin'in Allah dostu olduğuna işaret etmektedir. Yine Hüsâmeddin'in mahallesindeki bir köpeği incitmek isteyen kişiye, “bu Çelebi'in mahallesinin köpeğidir, buna dokunmak doğru değildir” diyerek engel olmuş ve Hüsâmeddin'e verdiği değeri bir kez daha ortaya koymuştur. Bkz. Eflakî-I, 1953: 201, 478, 479.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016

Anadolu'da faaliyet gösteren tarikatlar arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Mevlevîlik ile Ahîlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ahîlik kaynağını, Mevlevîlikte olduğu gibi fütüvvetnâmelere almaktadır. Mevlevîlikteki bazı merasim ve unvanların ahîlikte de bulunması iki teşkilât arasındaki ilişkiye önemli bir işaret sayılmalıdır. Ancak temel yaklaşımları bakımından her iki teşkilât arasında önemli farklar da bulunmaktadır. Buna göre Mevlevîlerin dini-tasavvufî eğitim yönünün, Ahîlerin ise meslekî-tasavvufî eğitim yönünün daha ağır bastığı söylenebilir.

Benzer bir fark da Mevlâna ile Ahî Evran'ın görüşleri arasında mevcuttur. Mevlevîler, başkalarının yardımı ile hayatlarını devam ettirme arzusunda olmalarına rağmen, ahîler kimseye muhtaç olmadan yaşamaya gayret gösteren bir görüşün temsilcisi olmuşlardır. Bunun için üyelerinin bir meslek sahibi olmalarına büyük önem vermişlerdir. Başlangıçta her iki teşkilât arasında herhangi bir çatışma mevcut değilken, özellikle Mevlâna'nın vefatından sonra çeşitli fikir ayrılıklarının ortaya çıkması ve yeni ahîlerin mevlâvîlere muhalif olmaya başlamaları dikkate değer başka bir konudur.

Mevlevîliğin bir tarikat olarak ortaya çıkmasında doğrudan etkisi olan Çelebi Hüsameddin, aynı zamanda ahîlik teşkilâtı ile de, özellikle başlangıçta yakın bir ilişki içerisinde bulunmuştur. Babasının, Konya ahîlerinin reisi olması, kendisinin de ahîliğe aşina olmasına etki etmiş olmalıdır. Her ne kadar ahîlerin reislik tekliflerini doğrudan kabul etmemişse de onlarla bağını koparmamıştır. Ahî bir aileden gelmiş olması, ahîlerle iyi ilişkiler içinde olması dâhi, Mevlâna'dan sonra kendisinin şeyhliğine muhalefet edenler arasında ahîlerden kimselerin de bulunmasını engelleyememiştir. Ahîlerle olan bağının sonradan gevşemiş olması, daha çok Mevlâna'yı herkese tercih etmiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Ancak buna rağmen toplumda hemen herkesin kendisine büyük iltifat ettiği de kesindir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Mustafa, (2014), Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılmasında Kalenderi Gruplarının Rolü, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/7 Summer 2014, p. 117-134, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7364>, ANKARA-TURKEY.
- Alkan, Mustafa, (2015), *Yunus Emre'nin İzinde Süfi Said Emre*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arendonk, Cornelis Van, (1997), "Fütüvvet", *İslam Ansiklopedisi*, IV. Cilt, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 700-701.
- Âşık Paşazade, (2003), *Âşık Paşazade Tarihi (Osmanoğullarının Tarihi)*, çev. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul: K Kitaplığı.
- Barthold, Wilhelm, (1991), "Çelebi", *İslam Ansiklopedisi*, III. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 24-25.
- Bayram, Mikail, (2001), "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahîliğin Doğuşuna Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, ss. 1-11.
- Can, Şefik, (1995), *Mevlâna, Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, 8. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ceylan, Hilal, (2008), *Ahîlerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

- Çağatay, Neşet, (1997), *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çeker, Semih, (2008), *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilâtı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitime Olan Katkıları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Çiftçioğlu, İsmail, (2001), “Ahîler Döneminde Ankara’daki Bazı İlim ve Fikir Adamları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss.
- Dede, Salih Ahmed, (2011), *Mecmûatü’l-Tevârîhi’l-Mevlevîyye/Mevlevîlerin Târîhi*. Haz. Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demirtaş, Mehmet, (2008), *Osmanlıda Fırıncılık XVII. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Doğan, Hulusi, (2006), *Ahîlik ve Örtülü Bilgi*, Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Döğüş, Selahattin, (2015), " Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi", OTAM, Sayı 37, ss. 61-86.
- Eflakî, Ahmed. (1953), *Menâkıbu’l-Ârifin*, Cil I, II, Tahsin Yazıcı, Ankara: Milli Eğitim Vekâleti Neşriyatı.
- Elkatmış, Metin, Demirbaş, Murat, Ahi Evran-ı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/3, Winter 2013, p. 719-728, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>, 4565, ANKARA-TURKEY.
- Erbaşı, Ali, (2012), Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/2 Spring 2012, p.1321-1331, ISSN:1308-2140. www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>, 3192, ANKARA/TURKEY
- Göçer, Zehra, (2007), “Franz Taeschner’in Das Anatolische ve Achitum Des 13./14. Jahrhunderts Und Seine Beziehung Zu Mevlâna Celâleddin Rumî Adlı Bidirisinin Çevirisi”, *Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1. ss. 169-175.
- İbn-İ Batuta, Muhammed Et-Tanci, (1993), *İbn-i Batuta Seyahatnamesi-I, II (Tuhfet’un-Nuzzar Fi Garaib’ül-Emsar)* Sad. Mümün Çevik, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İnalcık, Halil, (2003), *Osmanlı Devleti-Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kal'a, Ahmet, (1997), *İstanbul Esnaf Tarihi-I*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kara, Mustafa, (2006), “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, ss. 1-22.
- Kaya, Abdullah, (2014), “Anadolu’nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelmesinde Ahîlerin Rolü ve Önemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 29, s. 551 ss. 547-561.
- Kayaoğlu, İsmet, (1988), “Mevlâna’nın Çağdaşı Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, ss. 147-155.
- Kazıcı, Ziya, (1988), “Ahîlik”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kızıler, Hamdi, (2015), “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahîlik Kurumu”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı, ss. 408-423.
- Köksal, Fatih, (2006), *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları.
- Köprülü, Fuad, (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küçük, Osman Nuri, (2007), *Mevlâna’da Benliğin Dönüşümü: Sülûk*, Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı.
- Küçük, Sezai, (2005), “Tarih İçinde Mevlevîlik ve Celvetîlik”, *Uluslararası Aziz Mahmud Hüdayi Sempozyumu* 21-22 Mayıs 2005 İstanbul Bildirileri, Cilt II, Ed. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Mevlâna Celâleddîn Rûmî, (2004), *Mesnevî*, Cilt-I, Haz. Adnan Karaismailoğlu, İstanbul: Yeni Şafak Kültür Hizmeti.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (1996), “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 261-263.
- _____, Ahmet Yaşar, (1999), “Din”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Cilt I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Zaman Gazetesi Yayınları, ss. 109-158.
- Önkaş, Nilgün Açıık, (2011), “Mevlevîlerin Yönetimle İlişkileri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 23, ss. 1-8.
- Özköse, Kadir, (2003), “Anadolu’nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt VII, Sayı I, ss. 249-279.
- Özönder, Hasan, (1994), “Karaman (Lârende) Mevlevî-Hânesi”, *Osmanlı Araştırmaları* Cilt XIV, ss. 143-152.
- Sevgi, H. Ahmet, (1998), “Hüsâmeddin Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 18, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 511-512.
- Şimşekler, Nuri, Bayru, Esin Çelebi, (2012), *Mevlânâ’dan Mevlâ’ya Ulaşanlar, Yurtdışındaki Yabancı Mevlevîler*, Konya: Uluslararası Mevlânâ Vakfı Yayınları.
- Tanrıkorur, Barihuda, (2004), “Mevlevîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tekin, Başak Burcu, (2014), Selçuklu Kültüründe Kadının Konumu: Sanat Eserlerinden Hareketle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/10 Fall 2014, p. 991-1008, ISSN:1308-2140. [www.turkishstudies.net](http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7252), DOI Number:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7252>, ANKARA-TURKEY
- Üremiş, Ali, (2010), “Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ss. 295-328.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016

Demirtaş, M., (2016). “Çelebi Hüsâmeddin ve Mevlevîlik-Ahîlik İlişkisi / Chalabi Husam Al-Din and the Relationship Within the Mawlawi Order - Akhi Order”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), Volume 11/2 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9279, p. 11-24.